

Forsvarer ikke-fungerende system:

– Utenkelig å legge ned husdyrproduksjon

Tekst:
Helene Melseth Flaaen
hmf@kapital.no

Norske bønder produserer for mye gris, sau og egg. Lønnsomheten stuper, og CICERO-forsker mener landbruket bør bidra til å nå klimamålene i større grad enn de gjør i dag.

Den siste rapporten fra FNs klimapanel viser at klimaendringene vil bli dramatiske. Verden trenger derfor en langt større og raskere omstilling enn det vi tidligere har lagt til grunn. I forrige utgave av Kapital oppfordret Jens Ulltveit-Moe bønder til å legge ned husdyrproduksjon, og produsere tilsvarende mengde kalorier av korn, frukt og grønt, for å kompromissløst kutte CO₂-utslipp. Metangassen som kommer fra husdyrenes fordøyelse, samt lystgassen fra kunst- og husdyrgjødsel, er svært sterke klimagasser som bidrar til rask oppvarming av atmosfæren. Regjeringens klimapolitikk har som mål “å kutte utslipp raskest mulig og utvikle teknologiske løsninger som gjør det mulig for verden å nå felles utslippsmål”. Men ikke for enhver pris.

– Det er en utenkelig tanke, sier Olaug Vervik Bollestad, landbruks- og matminister (KrF), om Ulltveit-Moes oppfordring om å legge ned husdyrproduksjon.

– Jordbruksnæringen med tilhørende næ-

ringsmiddelindustri sysselsetter årlig rundt 100.000 mennesker, 49.000 i jordbruket og omtrent tilsvarende i næringsmiddelindustrien. Landbruket har en viktig distriktspolitisk rolle for å opprettholde næringsliv og bosetting i hele landet, og husdyrhold er en helt avgjørende del av dette. Legger vi ned husdyrproduksjon, ødelegger vi en av våre største landbaserte næringer, sier Bollestad.

Senter for klimaforskning, CICERO, skriver i sitt magasin, Klima, at antallet drøvtyggere øker globalt, og med dem også det totale utslippet fra disse dyrene.

– Det innebærer økte utslipp ikke bare av metangass fra husdyrenes fordøyelse, men også karbondioksid og lystgass, sier CICERO-forsker Bob van Oort. Metan er en 28 ganger sterkere klimagass enn CO₂. Lystgass fra kunst- og husdyrgjødsel har hele 265 ganger sterkere oppvarmingseffekt enn CO₂. CICERO forklarer effekten slik: “Metanutslippet er en vedkubbe i peisen, mens CO₂ er en panelovn som blir stående på året rundt. Hvis vi kaster en ny kubbe inn i pei-

■ **Klimahensyn:** Jens Ulltveit-Moe oppfordret i forrige utgave av Kapital bøndene til å legge ned husdyrhold, og legge om til korn og grønt. Han ønsker ikke å uttale seg ytterligere. Foto: Ole Gunnar Onsrøien/NTB scanpix

■ **Forsvarer systemet:** Landbruks- og matminister Olaug Bollestad (Krf) mener det Norge virkelig har behov for er å produsere kortreist og trygg mat. Foto: Carina Johansen

sen hver gang den den forrige er i ferd med å brenne ut, holder vi varmen konstant. Lar vi den brenne ut vil oppvarmingen forsvinne. Fjerner vi den, blir det kaldere. Det som skjer i dag er imidlertid ingen av delene. Nå kastes det stadig nye vedkubber inn i peisen, raskere enn de andre rekker å brenne ut. Samtidig skrur vi opp panelovnen litt hver dag." Om metan er en vedkubbe, er det nærliggende å sammenligne lystgass med bensin på bålet.

– Regnestykket er enkelt: Reduserer vi antall drøvtyggere globalt, vil utslippene fra disse gå ned. Reduksjonen vil gi en rask og nedkjølende effekt på grunn av kuttene i utslipp av metan. Samtidig gir det også en mer langvarig effekt, siden vi samtidig kutter i utslippene av karbondioksid og lystgass, og hindrer disse i å hope seg opp i atmosfæren, sier van Oort.

Intensjonsavtale

CICERO-forskeren opplyser om at hvis alle land hadde sluppet ut like mye klimagasser som Norge, vil oppvarmingen stige med 2–3 grader. Målet mange land har forpliktet seg til gjennom Paris-avtalen, er å begrense oppvarmingen til 1,5 grader. I dag har oppvarmingen nådd 1 grad celsius.

Landbruksministeren har ikke noen klar plan for hvor landbruket skal bidra for å kutte utslippene med 40 prosent innen 11 år, slik Norge har lovet.

– *Jordbruksavtalen for 2019/2020 vektlegger at reduserte klimagassutslipp fra landbruket er helt nødvendig. Hvor skal det kuttes?*

– Vi ligger i klimaforhandlinger, så den dialogen må vi ta med bøndene først. Jeg vil si til Ulltveit-Moe at vi forbrukere må være villig til å betale hva det koster å produsere maten vi spiser. Skal vi basere oss på å importere maten vår fra andre land, da kan vi begynne å snakke om klimapåvirkning, mener Bollestad.

Fredag 21. juni resulterte klimaforhandlingene i en ikke-juridisk bindende avtale, med en intensjon om å kutte 5 millioner tonn CO₂-ekvivalenter før 2030. Kutt av metangass er ikke en del av avtalen, mens endringer i folks kostholdsvaner og kutt i matsvinn er viktige punkter.

– *Hvordan skal vi da organisere matproduksjonen i Norge på en måte som bidrar til å nå klimamålene, slik som regjeringen hevder i Stortingsproposisjon 120 S?*

– Bøndene er innovative, og lager plattformer for deling av data som virkemiddel, og utviklingen av teknologiske løsninger for presisjonslandbruk går raskt, sier Bollestad.

Overproduksjon av kjøtt og egg

Det er ingen tvil om at bøndene i Norge bedriver overproduksjon av mat. Pr. 1.1.2019 lå det for eksempel 8.400 tonn sau, lam, gris, ku og kalv på fryseler, som ikke ble solgt i fjor. Noe av kjøttet blir solgt billig utenlands, eller brukt i nettopp fôret til husdyrene. Verdens handelsorganisasjon (WTO) vedtok i 2015 at eksportsubsidier skulle fases ut, og Norge har satt 1. juli 2020 som sluttdato for ordningen. Det vil si at

norske skattepenger ikke lenger brukes til å subsidiere at overproduksjon i Norge blir solgt billig utenlands. Hardest går dette utover melkeproduksjonen. Hvert år har det blitt brukt en tiendedel av norsk subsidiert melk, og i tillegg omtrent 130 millioner kroner på å få utenlandske forbrukere til å kjøpe norsk Jarlsberg-ost. Når subsidiene kuttes neste år, har vi et melkeoverskudd på 100 millioner liter. I tillegg produseres det 1.300 tonn egg for mye i forhold til forventet etterspørsel, og det ligger 200 tonn egg på lager fra i fjor. Det er fortsatt forventet en overproduksjon av sau, lam og egg i år, og da spesielt egg fra høner i bur, som forbrukere ikke lenger etterspør.

– Vi har mye sau på lager som vi sliter med å få solgt, bekrefter Ole Nikolai Skulberg, direktør i Nortura Totalmarked.

– Nå har vi satt ned prisen på sau og lam betydelig de siste årene, noe som gjør at overskuddene ikke er like store. Men bonden får i praksis null kroner for sau i dag, sier han.

– *Hva er hensikten med å produsere så mye at lønnsomheten forsvinner?*

– Mye av svaret ligger i jordbrukspolitikken som legger vekt på økt produksjon, og da responderer bonden på det. Samtidig er det flere tusen selv-

Forbruket av matvarer i Norge

I 2018 konsumerte hver og en av oss:

- 619 kilo korn, potet og potetprodukter, frukt, grønnsaker, bær, nøtter og belgvekster.
- 153 kilo meieriprodukter, som melk, fløte, yoghurt, melkeprodukter, smør, ost og rømme.
- 75,5 kilo kjøtt og kjøttbiprodukter.

Kilde: Landbruksdepartementet

Klimautslipp i landbruket

- Det totale klimagassutslippet i jordbruket er 4,45 millioner tonn CO₂-ekv, som tilsvarer åtte prosent av Norges totale utslipp.
- 2,3 millioner tonn CO₂-ekv er metan fra husdyrenes fordøyelse, spesielt fra drøvtyggere.
- Resten av metanutslippet kommer fra lagring av husdyrgjødsel.
- Omtrent 1,8 millioner tonn kommer fra lystgasser gjennom spredning av kunst- og husdyrgjødsel.
- I tillegg slipper jordbruket ut 300.000 tonn CO₂-ekv fra traktorer og andre maskiner, samt 100.000 tonn CO₂-ekv fra oppvarming.

Kilde: Miljødirektoratet

På vårbeite: – Vi beiter flere gårder i bygda siden nesten alle gårdene oppe i bakkene er nedlagt og produksjonen stort sett skjer nede på flat og steinfri jord, hvor det kunne vært korn og grønnsaker, sier bonde Kathrine Kinn. Foto: Gunleik Mæland

stendige bønder som gjør sine valg. Hvis bøndene er flinke til å holde igjen produksjonen, vil vi komme på en svak og nødvendig underproduksjon i forhold til etterspørsel i markedet, sier Skuldberg. Statsråden er enig i at det er en utfordrende markeds-situasjon for flere husdyrproduksjoner.

– Derfor har vi i årets jordbruksavtale økt satsingen på de produksjonene som har markedsmuligheter, det vil si grøntsektoren og kornproduksjon. Det ble enighet med jordbruket om å etablere en særskilt satsning på innovasjon og vekst i grøntsektoren for å øke forbruket og etterspørselen av norskprodusert vare. Det er også økt bevilgning til Opplysningskontoret for frukt og grønt, sier Bollestad.

– Det samme som å legge ned landbruket

Christian Anton Smedshaug, daglig leder i Agri Analyse, som eies av Norsk Landbruksamvirke og Norges Bondelag, mener det ville skrinlagt hele jordbruket å kutte husdyrproduksjonen.

– I dag produseres det korn, frukt og grønt på 2,9 millioner dekar. Vi har potensial på 0,5 millioner dekar til, og jeg er helt enig i at vi skal utnytte det ved å øke produksjonen av korn, grønt, frukt og bær. Men av den totale omsetningen i norsk jordbruk på 34 milliarder kroner, står husdyrproduksjonen for 24 milliarder kroner. Legger vi ned husdyrproduksjonen, vil jeg si det er det samme som å legge ned norsk landbruk, sier Smedshaug.

Han fremholder at husdyrproduksjon er en svært viktig del av verdiskapningen i Norge.

– Fastlands-Norge driver dårlig, med et varehandelsunderskudd på 250 milliarder kroner. I sum ligger vi i pluss, på grunn av oljen, men selv med den ville det vært katastrofalt å gi opp den verdiskapningen som husdyrproduksjonen er, mener han.

Næringsmiddelindustrien i Norge omsetter for 160 milliarder kroner, hvor kjøtt og melk står for 70 milliarder kroner og får til norske husdyr utgjør 10 milliarder kroner.

Han understreker at nordmenns kjøttkonsum heller ikke har gått ned.

– Forbruket har stabilisert seg, men vi vet ennå ikke om veksten er stabilisert grunnet nysgjerrighet på nye kjøttfrie alternativer, eller hvordan etterspørselen blir videre. Det er ikke fornuftig at hele næringen skal hoppe på en trend med usikker utvikling, sier Smedshaug.

Tre prosent dyrket mark

Konserndirektør for rådgiving og politikk i Tine, Johnny Ødegård, mener vi er avhengig av drøvtyggerne.

– Hadde Norge vært helt flatt, ville det vært en mulighet å legge ned husdyrproduksjon, og dyrke utelukkende korn, frukt og grønt. Men vi har tre prosent landareal som egner seg til dyrket mark. På det resterende arealet har vi ulendt terreng, skrin jord,

“Katastrofalt”: – Legger vi ned husdyrproduksjonen vil jeg si det er det samme som å legge ned norsk landbruk, sier Christian Anton Smedshaug i Agri Analyse. Foto: Anders Henriksen

hardt klima og mye gress. Kjerneoppgaven til en stat er å sikre mat til befolkningen. Skal Norge bidra til matvareproduksjon, må vi bruke gresset som er den største ressursen vi har i landbruket. Og skal vi gjøre gresset om til kalorier, må vi bruke drøvtyggerne, mener Ødegård.

Han mener Ulltveit-Moe har misforstått det faktiske klimautslippet fra drøvtyggere. Ødegård viser til en kronikk skrevet av Agri Analyse hvor det står at metangass fra husdyr står for 4 prosent av norske klimagassutslipp. Men hvor de hevder at utslippene ikke er et godt mål på klimaeffekt. En studie fra Oxford, kritiserer en av forfatterne bak 1,5-gradersrapporten til FNs klimapanel, Myles Allen, at klimaberegningene ikke tar høyde for at metan har en levetid på “bare 12,5 år”, sett opp mot CO₂, som har en levetid på 200 år i atmosfæren. Studien viser en metode for hvordan en kan ta hensyn til metans korte levetid sammenlignet med CO₂.

Utslipp av metan er en sirkulær og biologisk prosess, som ikke kan sammenlignes med fossilt utslipp. Kua spiser gress som ellers ville råtnet, gresset blir til melk og kjøtt som konsumeres av mennesket, sier Ødegård.

Studien Ødegård viser til ble også brukt som argument i klimaavtalen mellom regjeringen og landbruket for at det ikke var avgjørende å kutte utslippene av metangass. Men når verden skal kutte klimagassutslipp med 40 prosent innen 11 år, er vel en oppvarmingseffekt i 12,5 år lenge nok.

Miljødirektoratet viser til at utslippsregnskapet reflekterer tilnærmingen som man har blitt enig om internasjonalt, som er å vekte gassene over 100 år, og at metoden stadig er i utvikling etter hvert som det kommer ny forskning. Det totale klimagassutslippet til jordbruket er 4,45 millioner tonn CO₂-ekv, omtrent det samme som alle norske personbiler. 2,3 millioner tonn av dette kommer fra husdyrenes fordøyelse. Resten av metanutslippet kommer fra lagring av husdyrgjødsel. Norsk landbruk slipper også ut 1,8 millioner tonn CO₂-ekv lystgass, som kommer fra spredning av kunst- og husdyrgjødsel.

Konserndirektøren i Tine tilføyer at han er helt enig i at bonden har et stort potensial for å kutte klimagassutslipp.

– Norske bønder må i større grad ha dyrene sine ut på beite, produsere mer av føret selv, og gjøre redskapene sine utslippsfrie, sier Ødegård.

Selvforsyning

Carl Nicolaus Wedel Jarlsberg er stamhusbesitter ved Jarlsberg Hovedgård, og den tolvte i rekken. Johan Caspar Herman (1779–1840), den fjerde i rekken, deltok i Riksforsamlingen på Eidsvoll i 1814, og ble senere både finansminister og stattholder. Han revolusjonerte gårdsdriften på Jarlsberg, og startet Nordens første jordbruksskole. Grunnideen var å fremme Norges selvforsyningsgrad av mat. I dag er det selvkjørende tresker og traktorer som scanner 3.440 dekar på

Den tolvte i rekken: Carl Nicolaus Wedel Jarlsberg, er stamhusbesitter ved Jarlsberg Hovedgård. Foto: John-Andre Samuelsen

Dette betaler vi for maten nå, og for 20 år siden

Forbrukerpriser på jordbruksvarer, i kroner.

	1999	2018
Hvetemel, kg	5,46	6,86
Havregryn, kg	16,14	13,82
Kneippbrød, kg	12,11	20,15
Poteter, kg	8,07	4,40
Hodekål, kg	19,33	5,89
Gulrøtter, kg	14,15	21,37
Hel melk, liter	10,04	16,99
Kremfløte, liter	47,38	71,49
Smør, kg	36,40	67,24
Norvegiaost F45, kg	77,01	95,47
Gudbrandsdalsost G35 kg	66,79	73,34
Storfekjøtt, kg	93,29	197,56
Saukjøtt, lammestek, kg	89,29	72,69
Svinekjøtt, kg	82,51	65,80
Egg, kg	22,17	36,61

Kilde: Statistisk sentralbyrå

Norsk landbruk

Den totale overføringen til landbruket over statsbudsjettet er 15,9 milliarder kroner i 2019.

I 1999 var det 70.700 jordbruksbedrifter, mens i 2018 var antallet 39.600.

Tilskudd til melkeproduksjon

Et gjennomsnittsbruk (28 kyr) som produserer melk får utbetalt omtrent 775.000 kroner, med stor variasjon etter tilpasningen på bruket, geografisk beliggenhet osv.

Tilskudd til korn, frukt og grønt

- 730 millioner kroner for å produsere korn
- 175 millioner kroner for frukt og bær
- 150 millioner kroner for å dyrke poteter og grønnsaker
- Samlet utgjør det 6,6 prosent av landbrukssubsidiene.

Tilskudd til kjøttproduksjon

Hverken landbruksdepartementet, Agri Analyse eller Nortura hadde mulighet til å regne ut hvor mye subsidier som gikk til kjøttproduksjon.

- I 2018 utgjorde importen av kraftfôr 43 %.

Kilde: Landbruksdepartementet, Resultatkontroll for gjennomføringen av landbrukspolitikken. Detaljert del II. Budsjettmemnda for jordbruket, 2019

gården utenfor Tønsberg for å sørge for at produksjonen av korn, raps, erter, åkerbønner og frø får akkurat den gjødselen og det plantevernmiddelet de trenger. Fra å ha 355 dyr i et av landets største fjøs i 1989 har gården nå utelukkende planteproduksjon, men de håper å kunne ha husdyr på gården igjen, etter hvert.

– Hadde vi lagt ned husdyrproduksjonen i Norge, ville det vært en katastrofe for nasjonens evne til selvforsyning, mener Wedel Jarlsberg.

Selvforsyningsgraden i Norge er beregnet til 50 prosent i 2019, ifølge resultatkontrollen for gjennomføring av landbrukspolitikken. Andelen av matforbruket som er produsert i norsk jordbruk er 49 prosent. Forskjellen skyldes konsumet av fisk. Korrigeres det i tillegg for fôrimporten, er selvforsyningsgraden beregnet til 43 prosent.

Wedel Jarlsberg tror det ville gått helt fint å importere mye av maten nordmenn skal spise slik den politiske situasjonen er i dag, men mener det er marginale endringer som skal til for at land ikke lenger ønsker å eksportere jordbruksprodukter. Ifølge FN er konflikt en av hovedårsakene til høye matpriser.

– I første omgang ville matvareprisen økt dramatisk, før vi deretter ville fått problemer med å sette mat på bordet i Norge, sier Wedel Jarlsberg.

Negativ prisutvikling

Han synes det er et paradoks i Norge at forbrukerne har et enormt fokus på pris, og samtidig stor bevissthet rundt bærekraft.

– Her har norske forbrukere en kortslutning. Du får ikke lokalt produsert mat, med verdens laveste bruk av antibiotika og sprøytemidler, samtidig som

norske forbrukere er blant de som betaler minst for mat i verden, korrigert for inntekt, sier Wedel Jarlsberg.

Tall fra Statistisk sentralbyrå viser at mat fra norsk jordbruk har blitt billigere de siste 20 årene. Svinekjøtt kostet 82,51 kroner pr. kilo i 1999, og i dag betaler vi 65,80 kroner kiloen.

– Det er ingen tvil om at lønnsomheten i landbruket har sunket og prisutviklingen er negativ, sier Wedel Jarlsberg.

Dagens system fører til overproduksjon og negativ prisutvikling. Men landbruks- og matminister Bollestad peker på dagligvarehandelen når det blir stilt spørsmål ved matvareprisene.

– *Hvorfor betaler vi mindre for maten i dag, enn vi gjorde i 1999? Og er det bærekraftig?*

– Det er ikke til å legge skjul på at kjøtt er en lokkevare og tilbudsvare i dagligvarehandelen. Pris til bonden settes i jordbruksoppgjøret, og markedet avgjør om bonden kan ta ut denne prisen. Vi bør stille spørsmål til dagligvarehandelen om prissettingen på norske jordbruksvarer, sier Bollestad.

Dagligvarekjedene Coop, Norgesgruppen og Reitangruppen ønsker ikke å si noe om hvorvidt de har fortjeneste på norsk kjøtt, frukt og grønt. Kommunikasjonssjef i Norgesgruppen, Kine Søyland, skriver i en e-post til Kapital at "Utsalgspriser på kjøtt til forbruker styres av konkurransesituasjonen i markedet, og markedet fungerer slik at fortjenesten på kjøtt er lav" og "(...) generelt kan vi si at det er lav fortjeneste på norsk frukt og grønnsaker." ■

– Møter størst motstand i næringen

En måte for landbruket å bidra til 1,5 gradersmålet på er å kutte import av fôr, og binde karbon i jorden. Å få dyrene ut på utmarksbeite bidrar til begge deler. Kathrine Kinn (27) satte masterstudiene ved Universitetet i Oslo på vent for å skrive Alternativ Landbruksmelding i regi av Alliansen ny landbrukspolitik.

– Jeg møter størst motstand i næringen for å få dyr på beite. Det er billig og mindre arbeidskrevende å bruke kraftfôr for å holde ytelsen på topp, enn å høste godt gras og ha dyra på beite. I Norge kjører vi fôret inn i fjøset i stedet for å ta kua ut, og det er ikke bøndene sin feil, fordi bøndene forholder seg til nasjonale føringer for hva som er lønnsomt. "Nå har det blitt slik," sier folk. I Norge er over 40 prosent av fôret til melkekua kraftfôr, samtidig som landet står og gror igjen, sier Kinn, som også er nestleder i Norsk Bonde- og Småbrukarlag, prosjektleder i Økologisk Norge og bonde i Telemark.

– Bønder selger treskeutstyret sitt som de

braker til å produsere korn, og kjøper rundballepresse fordi det er mer lønnsomt å selge gress til husdyrproduksjon, sier Kinn.

Hun mener politikerne må endre virkemidlene for at kua, sauene og til og med grisen skal komme seg mer ut av fjøset, og bidra til det kulturlandskapet vi snakker om, og for å binde karbon i jorden.

– To faktorer som utelates fra jordbrukets klimaregnskap er at dyr som beiter i utmark lagrer mye karbon i jorden, samt beitemarkenes refleksjon av solinnstråling. I tillegg etterlater beitedyrene seg et biologisk mangfold i sporene sine. Uten husdyr vil jordbruksareal som ikke kan brukes til korn og grønnsaker bli tatt ut av drift, og gro igjen, med fatale konsekvenser for biodiversiteten. En høy andel av de artene som står på rødlisten over truede arter, er avhengige av at vi har et aktivt husdyrbruk for å kunne overleve, sier Kinn.

Bonde: Kathrine Kinn driver gård i Telemark. Foto: Gunleik Mæland